

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Α. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑ

**ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΘΕΩΡΙΑ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ**

ΑΘΗΝΑΙ 1969

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ἀπὸ τὸ 1821, ποὺ εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, στὸ Παρίσι, τὸ πρῶτο Θεωρητικὸ ἔργο τῆς σύγχρονης Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἡ γνωστὴ **“Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς,,** τοῦ Μαδυτίου Χρυσάνθου, ὡς σήμερα, πολλές δεκάδες παρόμοιων ἔργων τυπώθηκαν, καὶ τὸ καθένα μὲ τὸν δικό του τρόπο συνέβαλε στὴν καλλιέργεια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς τέχνης.

Σταθμὸ, ἀναφισβήτητα, στὴν ἔκδοση τῶν μουσικοθεωρητικῶν αὐτῶν ἔργων ἀποτελέσει ἡ **“Θεωρητικὴ Διδασκαλία,,** τῆς Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1881, ἡ ὁποία ξεκαθάρισε πολλὰ ἀμφισβητούμενα σημεῖα τῶν παλαιῶν Δασκάλων. Ἡ **“Διδασκαλία,,** αὐτὴ ἀποτελέσει τὴν βάση τῆς διδασκαλίας τῆς θεωρίας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς στὰ Ὁδεῖα τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ (1904), ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἑλλάδα ὁ σοφὸς θεωρητικὸς αὐτῆς ἀείμνηστος Κων)νος Ψάχος (+1949).

Μὲ βάση τὴν ἐργασίαν αὐτὴ καταρτίστηκε καὶ ἡ παροῦσα **“Στοιχειώδης Θεωρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς,,** ἡ ὁποία διαφέρει ἀπὸ τὶς ἄλλες, ποὺ προηγήθηκαν στὸ ὅτι προσπαθεῖ μὲ λίγα λόγια καὶ μὲ εὐληπτὴ γλῶσσα νὰ ἐμπεδώσῃ στὸ μυαλὸ τοῦ σπουδαστῆ ξεκαθαρισμένη τὴν θεωρίαν της, ὅπως καταστάλαξε σήμερα. Δὲν ἀποτελεῖ, ἐπομένως, παρὰ στοιχειῶδες διδακτικὸ βιβλίον πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν τῶν Ὁδείων, τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν καὶ κάθε φιλομούσου.

Γιὰ ζητήματα ἀνώτερης μουσικολογίας καὶ, προπαντὸς, θεωρητικοῖστορικῆς ὑφῆς, ἔχει πολλὰ, ἀσφαλῶς, νὰ πῇ ἡ σύγχρονη Ἑλληνικὴ ἔρευνα καὶ θὰ τὰ πῇ, ὅσο κι’ ἂν ἐξακολουθήσῃ νὰ στηρίζεται στὶς δυνάμεις της, μιὰ καὶ οἱ ἀρμόδιοι δείχνουν μὲ τὴν στάση τους πῶς **“Οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ,,** .

Κι’ ὅσο κι’ ἂν οἱ πολλοὶ περιμένουν τὰ φῶτα ἀπὸ τὴν Δύση θὰ ἀντιληφθοῦν στὸ τέλος ὅτι τὸ φῶς ἔχει κοιτίδα τὴν Ἀνατολήν.

ΑΠ. Λ. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑΣ

ΜΟΥΣΙΚΗ

Ὅρισμός — Διαίρεση

Μουσική είναι ἡ τέχνη τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἤχων.

Διακρίνεται 1) Ἀνάλογα μετὰ τὸ ἀντικείμενον στὸ ὁποῖον ἀναφέρεται σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες : **Ὀργανοσκευτική** καὶ **κοσμική**.

2) Ἀνάλογα μετὰ τὰ ὕλικά μέσα πού χρησιμοποιεῖ σὲ **φωνητική** καὶ **ὄργανική**.

3) Ἀνάλογα μετὰ τὸν τεχνικὸ τρόπο τῆς ἀναπτύξεώς της σὲ **μόνοφωνη** καὶ **πολυφωνική**.

4) Ἀνάλογα μετὰ τὸν τόπον πού ἀναπτύχθηκε, σὲ **δυτική** (**Εὐρωπαϊκή**) καὶ **ἀνατολική** (**Βυζαντινὴ**) καὶ σὲ πολλὰς ἄλλας κατηγορίες.

Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ

Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ λέγεται ἡ μουσικὴ πού χρησιμοποιεῖται στὴν Ὀρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν. Πῆρε τὴν ὀνομασίαν **Βυζαντινὴν**, ἐπειδὴ ἀναπτύχθηκε στὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ **Ἐκκλησιαστικὴν**, ἐπειδὴ κύριος σκοπὸς της εἶναι ἡ χρησιμοποίησίς της στὴν Ἐκκλησίαν γιὰ τὴν Θεῖαν Λατρείαν.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΓΡΑΦΗ

Ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ χρησιμοποιεῖ ὡς γραφὴν (**σημειογραφία**, **παρασημαντική**) διάφορα σημάδια, πού ὅλα γενικὰ λέγονται **χαρακτῆρες**.

Οἱ χαρακτῆρες αὗτοὶ ἀποδίδουν τρεῖς χαρακτηριστικὰς ιδιότητες τῶν ἤχων : **ὀξύτητα**, **ἐνταση**, **χρονικὴ διάρκεια**, γι' αὐτὸ καὶ διαιροῦνται σὲ τρεῖς ἀνάλογες κατηγορίες.

1) Χαρακτῆρες ποσότητος

Χαρακτῆρες **ποσότητος** λέγονται αὗτοὶ πού δείχνουν τὸ **ποσὸν** τῆς ἀναβάσεως καὶ καταβάσεως (ὀξύτητα). Εἶναι δέκα, ὑποδιαιροῦνται σὲ τρεῖς κατηγορίες καὶ ἔχουν τὰ ἑξῆς σχήματα, ὀνόματα καὶ ἐνέργεια :

α' κατηγορία

χαρακτήρ ισότητος

↔ ἴσον

δηλώνει ισότητα

β' κατηγορία χαρα- κτήρες ἀναβάσεως	{	—	ὀλίγον	δείχνει ἀνάβαση	1	φωνῆς
		↗	πεταστή	»	»	1 »
		↖	κεντήματα	»	»	1 »
		↘	κέντημα	»	»	2 φωνῶν
		↙	ὕψηλῃ	»	»	4 »
γ' κατηγορία χαρα- κτήρες καταβάσεως	{	↗	ἀπόστροφος	»	κατάβαση	1 φωνῆς
		↘	ὕπορροῃ	»	»	2 φωνῶν
		↖	ἐλαφρὸν	»	»	2 φωνῶν συνεχῶς
		↙	χαμηλῇ	»	»	4 φωνῶν ὑπερβατῶς

Σύνθεση τῶν χαρακτήρων

Οἱ χαρακτήρες ποσότητος συνθέτονται κατὰ διαφόρους τρόπους, γιὰ νὰ ὑποδηλώσουν κάθε ἀνάβαση καὶ κατάβαση. Σὲ μερικὲς συνθέσεις ὀρισμένοι χαρακτήρες χάνουν τὴν ἀξία τους, ἐνῶ στὶς ὑπόλοιπες λαβαίνονται ὅλοι ὑπ' ὄψιν.

Ὁ ἐπόμενος πίνακας δείχνει τὴν σύνθεση τῶν χαρακτήρων ποσότητος καὶ τὴν ἐνέργειά τους ἀπὸ μία φωνὴ ἕως ὀκτῶ.

α) Πίναξ συνθέσεως χαρακτήρων ἀναβάσεως.

—, ", ↗	δείχνουν ἀνάβαση	μιάς φωνῆς
↖, —, ↘	»	» δύο φωνῶν
↙, ↗, ↘	»	» τριῶν »
↖, ↗, ↘, ↙	»	» τεσσάρων »
↖, ↗, ↘, ↙, ↘	»	» πέντε »
↖, ↗, ↘, ↙, ↘, ↙	»	» ἑξῆ »
↖, ↗, ↘, ↙, ↘, ↙, ↘	»	» ἑπτὰ »

β) Πίναξ συνθέσεως χαρακτήρων καταβάσεως

↘	δείχνει κατάβαση μιᾶς φωνῆς		
/	»	»	δύο φωνῶν συνεχῶς
↪	»	»	» » ὑπερβατῶς
↪↪	»	»	τριῶν » »
↪↪↪	»	»	τεσσάρων φωνῶν ὑπερβατῶς
↪↪↪↪	»	»	πέντε » »
↪↪↪↪↪	»	»	ἑξῆ » »
↪↪↪↪↪↪	»	»	ἐπτά » »

Ὑπάρχουν καὶ συνθέσεις στὶς ὁποῖες ἐκφωνοῦνται ὁ ἕνας χαρακτήρας μετὰ τὸν ἄλλο:

$$\begin{aligned} \text{↘↘} &= \text{↘} \text{—} \text{↘}, \quad \text{↘↘↘} = \text{↘} \text{—} \text{↘} \text{—} \text{↘}, \quad \text{↘↘↘↘} = \text{↘} \text{—} \text{↘} \text{—} \text{↘} \text{—} \text{↘}, \quad \text{↘↘↘↘↘} = \text{↘} \text{—} \text{↘} \text{—} \text{↘} \text{—} \text{↘} \text{—} \text{↘}, \\ \text{↘↘↘} &= \text{↘} \text{—} \text{↘} \text{—} \text{↘}, \quad \text{↘↘↘↘} = \text{↘} \text{—} \text{↘} \text{—} \text{↘} \text{—} \text{↘} \end{aligned}$$

Στὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις τὸ ὀλίγο μπαίνει ἀπλῶς γιὰ στήριγμα

$$\text{↘↘↘}, \text{↘↘↘↘}, \text{↘↘↘↘↘}, \text{↘↘↘↘↘↘}, \text{↘↘↘↘↘↘↘} \quad \text{κ.λ.π.}$$

$$\text{Τὸ ἴδιο καὶ ἡ πεταστή} \quad \text{↘↘↘↘}, \text{↘↘↘↘↘}, \text{↘↘↘↘↘↘} \quad \text{κ.λ.π.}$$

2) Χαρακτήρες χρόνου

Κάθε χαρακτήρας περικλείει μέσα του χρονικὴ διάρκεια (ἀξία) μιᾶς χρονικῆς μονάδος (ἐνὸς χρόνου). Τὴν διάρκειά του αὐτὴ μπορούμε νὰ τὴν αὐξήσουμε ἢ νὰ τὴν ἐλλατώσουμε προσθέτοντας ἄλλους χαρακτήρες ποὺ τοὺς ὀνομάζουμε **χαρακτήρες χρόνου**.

Ὑποδιαιροῦνται σὲ τρεῖς κατηγορίες: **Αὐξάνοντες, διαιροῦντες καὶ μικτοὺς.**

α) **Αύξανοντες** είναι :

Τὸ κλάσμα	∪	προσθέτει	ένα	χρόνο
ἢ ἀπλῇ	-	»	»	»
ἢ διπλῇ	..	»	δύο	χρόνους
ἢ τριπλῇ	...	»	τρεις	»

β) **Διαιρουντες** είναι :

Τὸ γοργὸν Γ ἐνώνει δύο χαρακτηῆρες σὲ ἓνα χρόνο. Γράφεται στὸν δεῦτερο καὶ ἰσχύει γι' αὐτὸν καὶ τὸν προηγούμενο.

Τὸ δίγοργον $\Gamma\Gamma$ ἐνώνει τρεῖς χαρακτηῆρες σὲ ἓνα χρόνο. Γράφεται στὸν δεῦτερο καὶ ἰσχύει γι' αὐτόν, τὸν προηγούμενο καὶ τὸν ἐπόμενο.

Τὸ τρίγοργον $\Gamma\Gamma\Gamma$ ἐνώνει τέσσερεις χαρακτηῆρες σὲ ἓνα χρόνο. Γράφεται στὸν δεῦτερο καὶ ἰσχύει γι' αὐτόν, τὸν προηγούμενο καὶ τοὺς δύο ἐπομένους.

Παρεστιγμένα γοργὰ καὶ δίγοργα.

Ὅταν θέλουμε νὰ διαιρέσουμε ἄνισα τὴν χρονικὴ μονάδα βάζουμε μιὰ τελεία (στιγμὴ) στὸ πλάϊ τοῦ γοργοῦ ἢ τοῦ διγόργο. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ χρονικὴ μονάδα μοιράζεται ἄνισα, ὡς ἑξῆς :

$\cup \Gamma$	=	1/2	1/2	
$\cup \Gamma\Gamma$	=	3/4	1/4	
$\cup \Gamma\Gamma\Gamma$	=	1/4	3/4	
$\cup \Gamma\Gamma \cup$	=	1/3	1/3	1/3
$\cup \Gamma\Gamma\Gamma \cup$	=	1/2	1/4	1/4
$\cup \Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$	=	1/4	1/2	1/4
$\cup \Gamma\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$	=	1/4	1/4	1/2

Στὸ τρίγοργο ἡ ταχύτης του δὲν ἐπιτρέπει τέτοιες διακρίσεις.

Συνεχές έλαφρόν.

Στὸ σύμπλεγμα ποὺ λέγεται **συνεχές έλαφρόν** τὸ έλαφρὸ χάνει τὴ μία του φωνή (κατεβαίνει δηλαδή μία φωνή ἀντὶ γιὰ δύο) καὶ ἡ ἀπόστροφος ἐκτελεῖται σὰν νὰ ἔχη γοργὸ (ένωμένη δηλαδή σὲ ἓνα χρόνο μὲ τὸν προηγούμενο χαρακτήρα) =

Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ ἀπόστροφος δὲν παίρνει ἰδιαίτερη συλλαβὴ (ένσημη συλλαβή) ἀλλὰ συνεχίζει τὴν προηγούμενη
 γ) **Μικτοὶ** εἶναι: _{Kυ} _{ρι}

Τὸ **ἀργόν** Γράφεται σ' αὐτὴ μόνο τὴν μορφή καὶ ἀναλύεται ὡς γοργόν τῶν κεντημάτων καὶ ὡς κλάσμα τοῦ ὀλίγου
  = =

Τὸ **διάργον** Γράφεται στὴν ἴδια μορφή καὶ ἀναλύεται ὡς γοργόν τῶν κεντημάτων καὶ ὡς διπλὴ τοῦ ὀλίγου
  = =

Τὸ **τρίαργον** Γράφεται στὴν ἴδια μορφή καὶ ἀναλύεται ὡς γοργόν τῶν κεντημάτων καὶ ὡς τριπλὴ τοῦ ὀλίγου
  = =

3) Χαρακτηῖρες ποιότητος ἢ ἐκφράσεως.

Χαρακτηῖρες ποιότητος λέγονται αὐτοὶ, ποὺ δίνουν ἓνα ἰδιαίτερο τρόπο ἐκφράσεως (**ποιόν**) στοὺς φθόγγους. Εἶναι ἑξή καὶ διαιροῦνται σὲ δύο κατηγορίες **τονικοὺς** καὶ **καλλωπιστικούς**.

Τονικοὶ εἶναι ἡ **βαρεία** καὶ τὸ **ψηφιστὸν**

Καλλωπιστικοὶ τὸ **ἀντικένωμα** , τὸ **ὀμαλόν** , ὁ **σύνδεσμος** ἢ **ἔτερον** καὶ τὸ **ἐνδόφωνον** Ὅλοι γράφον-

ται κάτω από τούς χαρακτήρες ποσότητος ἐκτός ἀπό τὴν **βαρεΐα** ποὺ γράφεται μπροστά.

Ἡ **βαρεΐα** γράφεται μπροστὰ ἀπὸ ἓνα χαρακτήρα ποσότητος καὶ ἀπαιτεῖ νὰ προφερθῇ μὲ βαρύτητα (τονισμό, ἔνταση) ὁ χαρακτήρας αὐτός.

Τὸ **ψηφιστόν**, γράφεται κάτω ἀπὸ ἓνα χαρακτήρα ποσότητος καὶ ἀπαιτεῖ νὰ προφερθῇ πιὸ ἔντονα ὁ χαρακτήρας αὐτός.

Τὸ **ἀντικένωμα** γράφεται μὲ δύο τρόπους 1) μόνο του κάτω ἀπὸ ἓνα χαρακτήρα καὶ ἀπαιτεῖ νὰ τροφερθῇ ὁ φθόγγος του μὲ μιὰ στιγμιαία ἔνταση στὴ φωνή καὶ 2) μὲ **ἀπλῇ** ἀπὸ κάτω καὶ στὴν συνέχεια κατιόντα χαρακτήρα μὲ γοργὸν καὶ ἀπαιτεῖ νὰ προφερθῇ ὁ ἐπόμενος χαρακτήρας τέλεια ἐνωμένος, σὰν κρεμασμένος.

Τὸ **όμαλόν**, γράφεται κάτω ἀπὸ ἓνα χαρακτήρα ποὺ ἔχει **κλάσμα** ἢ ἀνάμεσα σὲ δύο χαρακτήρες, ποὺ ὁ δεύτερος ὑποχρεωτικὰ εἶναι τὸ **ἴσο** καὶ ἀπαιτεῖ νὰ γίνῃ ἓνας τραχὺς κυματισμὸς ἀνάμεσα χαρακτήρος καὶ κλάσματος, στὴν πρώτη περίπτωση καὶ ἀνάμεσα τῶν δύο χαρακτήρων στὴν δεύτερη.

Ὁ **σύνδεσμος**, γράφεται μὲ δύο τρόπους 1) ἀνάμεσα σὲ δύο χαρακτήρες καὶ ἀπαιτεῖ νὰ γίνῃ ἓνας ἐλαφρὸς κυματισμὸς τῆς φωνῆς κατὰ τὴν διαδοχὴ τῆς ἐκφωνήσεως τῶν χαρακτήρων καὶ 2) κάτω ἀπὸ ἓνα χαρακτήρα ποὺ ἔχει **διπλῇ** ἢ **τριπλῇ**, γιὰ νὰ κρατήσῃ ἀπόλυτα ἐνωμένες τὶς πρόσθετες χρονικὲς μονάδες.

Τὸ **ἐνδόφωνον**, χρησιμοποιεῖται μόνο στὰ **κρατήματα** (**τεριρέμ**) κάτω ἀπὸ χαρακτήρα ποὺ ἔχει συλλαβὴ ἢ ὁποία τελειώνει σὲ **μ** ἢ **ν** καὶ ἀπαιτεῖ νὰ προφερθῇ ὁ φθόγγος του μὲ κλειστὸ τὸ στόμα.

Διαφορὰ ἐκδοχῆς (ἐντονότητος) τῶν χαρακτήρων καὶ καταχρηστικοὶ χαρακτήρες ποιότητος

Ὅλοι οἱ χαρακτήρες ποιότητος προφέρονται χωρὶς καμμιά ἰδιαίτερη διάκριση, ἐκτός 1) ἀπὸ τὰ **κεντήματα** καὶ τὴν **ὑπορροή**, ποὺ προφέρονται πιὸ ἥπια (μαλακώτερα) κι' αὐτὸ γιὰτὶ δὲν παίρνουν ποτὲ ἰδιαίτερη συλλαβὴ ἀλλὰ συνεχίζουν τὸ φωνῆεν ἢ τὴν δίφθογγο τῆς προηγουμένης, καὶ 2) τὴν **πεταστὴ** ποὺ ἀπαιτεῖ στὴν ἐκτέλεσή της ἓνα κυματισμὸ ἀνάλογο μὲ τοῦ ὁμαλοῦ. Ὁ χαρακτηριστικὸς αὐτὸς

κυματισμὸς τῆς **πεταστῆς** κάνει ὥστε νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ πεταστή, καταχρηστικά, καὶ σὰν **χαρακτῆρας ποιότητος** κάτω ἀπὸ τὸ **ἴσον** καὶ τοὺς **κατιόντες χαρακτῆρες**, χωρὶς νὰ λαβαίνεται ὑπ' ὄψη ἡ ἐνέργειά της ὡς ποσοτικοῦ χαρακτῆρος. Ἀνάλογη θέση παίρνει καὶ τὸ **ὀλίγον** κάτω ἀπὸ τὸ **ἴσον** γιὰ νὰ χρησιμέψῃ καταχρηστικά σὰν **χαρακτῆρας τονισμοῦ**, χωρὶς πάλι νὰ λαβαίνεται ὑπ' ὄψη ἡ ποσοτική του ἐνέργεια.

Π Ε Ρ Ι Η Χ Ω Ν

Ὅρισμός — Διαίρεση.

Ἦχος εἶναι πορεία μέλους κατὰ ὠρισμένους νόμους. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια οἱ ἦχοι εἶναι ὀκτώ. **Πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος, πλάγιος πρώτου, πλάγιος δευτέρου, πλάγιος τρίτου ἢ βαρὺς καὶ πλάγιος τετάρτου.**

Διαιροῦνται σὲ **κυρίους καὶ πλαγίους**. Κύριοι εἶναι οἱ: **Πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος, πλάγιοι οἱ ὑπόλοιποι (πλάγιος πρώτου, πλάγιος δευτέρου, βαρὺς καὶ πλάγιος τετάρτου).**

Συστατικά — Γνωριστικά.

Σὲ κάθε ἦχο διακρίνουμε τέσσερα **συστατικά**. **Ἀπήχημα, κλίμακα, δεσπόμενες φθόγγους καὶ καταλήξεις**. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τέσσερα ἢ **κλίμαξ** καὶ οἱ **δεσπόμενες φθόγγοι** μπορεῖ νὰ εἶναι κοινοὶ ἀνάμεσα σὲ δύο ἢ καὶ περισσότερους ἦχους. Ὁχι ὅμως καὶ τὸ **ἀπήχημα** καὶ οἱ **καταλήξεις**. Γι' αὐτὸ τὰ δύο αὐτὰ λέγονται **γνωριστικά**.

Ἀπήχημα εἶναι μιὰ σύντομη μουσικὴ φράση, ἡ ὁποία ψέλνεται πρὶν ἀπὸ κάθε μελωδίᾳ στὸ ἡχητικὸ διάγραμμα τοῦ ἦχου στὸν ὅποιον ἀνήκει καὶ στὸν φθόγγο τῆς βάσης του, γιὰ νὰ χρησιμέψῃ ὡς προετοιμασία του. Λέγεται καὶ **προήχημα** καὶ **ἐνήχημα**. Στὴν παλαιὰ Βυζαντινὴ μουσικὴ ψαλλόταν μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς πολυσύλλαβους φθόγγους της (ἄννανες, νεανὲς κ.λ.π.)

Κλίμαξ εἶναι ἡ συνεχὴς διαδοχὴ ὀκτὼ φθόγγων, ποὺ περικλείουν ἀνάμεσά τους ἑπτὰ διαστήματα, τὰ ὁποῖα ὅλα μαζί ἀναλύονται, σχηματικά σὲ ἑβδομήντα δύο ἴσα ἀκουστικά τμήματα. Κάθε κλίμαξ διαιρεῖται σὲ δύο ὅμοια τμήματα, ἀπὸ τέσσερις φθόγγους τὸ καθένα

(**τετράχορδα**), τὰ ὁποῖα χωρίζονται μεταξύ τους μὲ ἓνα διάστημα (**μείζων διαζευκτικός τόνος**). Κάθε τετράχορδο περικλείει τριάντα τμήματα.

Δεσπόζοντες φθόγγοι εἶναι οἱ φθόγγοι (2—3 σὲ κάθε ἤχο) οἱ ὁποῖοι ἐπαναλαμβάνονται ποιοὶ συχνὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ ἀποτελοῦν τοὺς πόλους γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους πλέκεται ἡ μελωδία.

Καταλήξεις εἶναι οἱ στερεότυποι τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους τελειώνουν οἱ μουσικὲς φράσεις καὶ ὁλόκληρη ἡ μελωδία. Διακρίνονται σὲ **ἀτελεῖς**, **ἐντελεῖς** καὶ **τελικές**.

Οἱ **ἀτελεῖς** γίνονται κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ μέλους σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς δεσπόζοντες φθόγγους (ἐκτὸς ἀπὸ τὸν φθόγγο τῆς βάσης του), καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ κόματα καὶ τὶς ἄνω τελείες.

Οἱ **ἐντελεῖς** γίνονται πάλι κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ μέλους, ἀλλὰ στὸν φθόγγο τῆς βάσεως καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὶς τελείες καὶ οἱ **τελικές** γίνονται στὸ τέλος τοῦ μέλους καὶ στὸν φθόγγο τῆς βάσεως. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς ὑποδιαιροῦνται σὲ **συνήθεις** ἢ **ἀπλῶς τελικές**, ὅταν ἀκολουθεῖ ἄλλο μέλλος καὶ **ἐντελῶς τελικές**, ἢ **τελικές πρὸς παῦσιν**, ὅταν παύη ἡ ψαλμωδία καὶ ἀκολουθεῖ αἵτηση, ἐκφώνηση, ἀνάγνωσμα κ.λ.π.

ΠΕΡΙ ΓΕΝΩΝ

Σύνολον ἤχων τῶν ὁποίων τὰ τετράχορδα (καὶ ἐπομένως καὶ οἱ κλίμακες) ἀποτελοῦνται ἀπὸ διαστήματα τοῦ αὐτοῦ ἢ συγγενικοῦ εἶδους ἀποτελοῦν **γένος**. Ὑπάρχουν τρία γένη. **Διατονικό**, **χρωματικό** καὶ **ἐναρμόνιο**. Στὸ διατονικὸ ἀνήκουν οἱ ἤχοι Α', Δ', πλάγιος Α' καὶ πλάγιος Δ'. Στὸ χρωματικὸ ὁ Β' καὶ ὁ πλάγιος Β' καὶ στὸ ἐναρμόνιο ὁ Γ' καὶ ὁ βαρὺς. Τὸ τετράχορδο τοῦ **διατονικοῦ** γένους περιέχει ἓνα **μείζονα**, ἓναν **ἐλάσσονα** καὶ ἓναν **ἐλάχιστο**. Τοῦ **χρωματικοῦ** ἓναν **ὑπερμείζονα** καὶ δύο περίπου **ἡμιτόνια** καὶ τοῦ **ἐναρμονίου** δύο **μείζονες** καὶ ἓνα **ἡμιτόνιο** (συμπίπτει μὲ τὴν μείζονα κλίμακα τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς).

ΠΕΡΙ ΜΕΛΩΝ

Ὅλα τὰ ἄσματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς κα-

λοῦνται μέλη. Διακρίνονται σὲ **εἰρμολογικά, στιχηραρικά** καὶ **παπαδικά**.

Εἰρμολογικά εἶναι τὰ ποιὸ σύντομα, στὰ ὁποῖα κάθε συλλαβὴ ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ, συνήθως, χρονικὴ μονάδα (ἓνα χρόνο). Ὅνομάσθηκαν ἔτσι γιατί σ' αὐτὰ ἀνήκουν πρὸ πάντων οἱ «**εἰρμοὶ**» τῶν κανόνων. Ἐπὶ πλεον ἀνήκουν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα σύντομα μέλη (**ἀπολυτίκια, κοντάκια, καθίσματα, ἑξαποστειλάρια**, σύντομες **δοξολογίες** κ.λ.π.)

Στιχηραρικά εἶναι τὰ λίγο ἄργα, στὰ ὁποῖα κάθε συλλαβὴ ἀντιστοιχεῖ σὲ δύο, συνήθως, χρονικὲς μονάδες (χρόνους). Ὅνομάσθηκαν ἔτσι γιατί σ' αὐτὰ προηγοῦνται στίχοι. Τέτοια εἶναι ὅλα τὰ **ἰδιόμελα**, τὰ **δοξαστικά**, τὰ ἄργα **κεκραγάρια** καὶ **πασαπνοάρια**, οἱ **ἀργές δοξολογίες** κ.λ.π.

Παπαδικά εἶναι τὰ πολὺ ἄργα, στὰ ὁποῖα κάθε συλλαβὴ ἀντιστοιχεῖ σὲ ὁλόκληρη μουσικὴ φράση. Ὅνομάσθηκαν ἔτσι γιατί ψέλνονται γιὰ νὰ καλύπτουν διάφορες λειτουργικὲς ἀνάγκες τοῦ ἱερέως (μυστικὴ ἀνάγνωση εὐχῶν, Θεία Κοινωνία ἱερέων κλπ.) Τέτοια εἶναι τὰ **Χερουβικά**, τὰ **Κοινωνικά** καὶ ὅλα τὰ ἀρχαῖα μέλη πού λέγονται **μαθήματα**.

Σημείωση. Τὰ εἰρμολογικά καὶ στιχηραρικά ὑποδιαιροῦνται σὲ σύντομα καὶ ἄργα. Τὰ ἄργα εἰρμολογικά συμπίπτουν, χρονικά, μὲ τὰ σύντομα στιχηραρικά καὶ τὰ ἄργα στιχηραρικά μὲ τὰ παπαδικά. Διακρίνονται ὁμως τὰ πρῶτα ἀπὸ τὰ δεύτερα 1) γιατί ἀκολουθοῦν τοὺς δεσπόζοντες φθόγγους καὶ τὶς καταλήξεις τοῦ εἴδους τους καὶ 2) γιατί ψέλνονται μὲ συνεπτυγμένο ρυθμό.

ΕΠΕΙΣΑΚΤΑ ΜΕΛΗ

Ἐπείσακτα μέλη ἢ **ἐπεισαγωγικά** εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐνῶ ἀνήκουν σὲ ἓναν ἤχο ψέλνονται, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος, σὲ ἄλλον ἢ μεταβολὴ αὐτῇ σημειώνεται μὲ τὴν ἀνάλογη **φθορὰ** ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν **μαρτυρία**. Τέτοια μέλη εἶναι :

1) **Στόν Α' ἤχο** : Τὸ κάθισμα «**Τὸν Τάφον Σου, Σωτήρ**» (καὶ ὅσα ψέλνονται πάνω σ' αὐτὸ [**προσόμοια**]), τὸ ὁποῖο ψέλνεται

σὲ Β' ἤχο καὶ μάλιστα στὴν παλὴν βάσιν τοῦ Α' ἤχου, **Κε** (πα-
χορδῇ).

2) **Στὸν Δ' ἤχο** : α) Τὸ κάθισμα «**Κατεπλάγη Ἰωσήφ**» (καὶ τὰ
προσόμοιά του), τὸ ὁποῖο ψέλνεται σὲ πλάγιον Β' ἤχο, β) Τὸ κάθισμα
«**Ὁ ὑψωθείς**» (καὶ τὰ προσόμοιά του), τὸ ὁποῖο ψέλνεται σὲ Β' ἤχο.

3) **Στὸν Β' ἤχο** : Ὅλα τὰ εἰρμολογικά του μέλη (ἐκτὸς ἀπὸ
τὸ «**Θοῦ Κύριε**», τὰ ἀπολυτίκια, κοντάκια καθίσματα καὶ ἐξαπο-
στειλάρια), τὰ ὁποῖα ψέλνονται σὲ πλάγιον Β' ἤχο.

4) **Στὸν πλάγιον Β' ἤχο** : Ὅλα τὰ εἰρμολογικά του, (ἐκτὸς
ἀπὸ τὸ «**Θοῦ Κύριε**» καὶ τὴν σύντομη **Δοξολογία**), τὰ ὁποῖα ψέλνον-
ται σὲ Β' ἤχο.

ΠΕΡΙ ΦΘΟΡΩΝ

Φθορά εἶναι ἡ ἀλλοίωση τοῦ μέλους κατὰ γένος, ἤχο, φθόγγο
καὶ σύστημα. Ἡ ἀλλοίωση αὐτὴ σημειώνεται μὲ σημάδια ποὺ λέγονται
κι' αὐτὰ **φθορές**. Μὲ μιὰ **φθορά** μπορούμε νὰ ἀλλοιώσουμε ὅλα μαζί
(γένος, ἤχο, φθόγγο, σύστημα) ἢ μερικά.

Οἱ φθορὲς εἶναι 13. Ὁκτὼ διατονικὲς, τέσσερες χρωματικὲς καὶ
μία ἐναρμόνια.

1) Διατονικὲς

Ϟ	ϙ	Ξ	ϝ	Ϟ	δ	Ξ	Ϟ
Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη

2) Χρωματικὲς α) Β' ἤχου

Βου, Δι, Ζω	Πα, Γα, Κε Νη

β) Πλαγίου Β' ἤχου

Πα, Γα, Κε, Νη	Βου, Δι, Ζω

3) Ἐναρμόνιες

Γα, Ζω, Βου

Ὅταν μεταφερόμαστε ἀπὸ γένος, ἤχο κλπ, λέγεται **δέση**· ὅταν
ἐπανερχόμαστε λέγεται **λύση**.

Μετὰ ἀπὸ μιὰ φθορὰ μπορεῖ νὰ ἀκολουθήσῃ συνέχεια καὶ ἄλλη,

καί ἄλλη· θά λυθοῦν ὅμως ὅλες μὲ μία. Ἡ **δέση** καὶ ἡ **λύση** πρέπει νὰ γίνωνται σὲ φθόγγο κοινὸ τοῦ ἤχου ποὺ βρισκόμαστε καὶ τοῦ ἤχου ποὺ πηγαίνουμε γιὰ νὰ μὴ δημιουργοῦνται ἀμφιβολίες.

ΠΕΡΙ ΧΡΩΩΝ

Χρόα εἶναι φθορὰ μὲ περιορισμένη ἐνέργεια. Ἀλλοιώνει (χρωματίζει) ὠρισμένους φθόγγους, χωρὶς νὰ προσδιορίζῃ ὠρισμένον ἤχο.

Οἱ χρώες εἶναι πέντε : **Ζυγός** خ , **Κλιτὸν** ك , **Σπάθη** ث ,

Διαρκῆς δέσεις د , **Διαρκῆς ὕφεις** ف

Ὁ **ζυγός** μπαίνει στὸν φθόγγο **Δι** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους **Γα** καὶ **Πα** μὲ δέση.

Τὸ **κλιτὸν** μπαίνει στὸν φθόγγο **Δι** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους **Γα** καὶ **Βου** μὲ δέση.

Ἡ **σπάθη** μπαίνει στὸν φθόγγο **Κε** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους φθόγγους **Ζω** μὲ ὕφεση καὶ ὅλους τοὺς ἐπόμενους φθόγγους **Δι** μὲ δέση.

Ἡ **διαρκῆς δέσεις** μπαίνει στὸν φθόγγο **Γα** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους **Βου** μὲ δέση καὶ

Ἡ **διαρκῆς ὕφεις** μπαίνει στὸν φθόγγο **Κε** καὶ θέλει ὅλους τοὺς ἐπόμενους φθόγγους **Ζω** μὲ ὕφεση.

Ἡ ἐνέργεια τῶν χρωῶν παύει ὅταν μπῇ ἡ ἀνάλογη φθορά.

Ὅταν οἱ χρώες μποῦν σὲ ἄλλο φθόγγο ἐνεργοῦν ἀνάλογα.

Σημείωση : Στὰ παλῆὰ θεωρητικά, οἱ τρεῖς χρώες ἀπαντοῦν μὲ τὰ Ἀραβοπερσικά ὀνόματα **μουσταάρ** ἢ **μουστάρ**, **νισαμποῦρ** ἢ **νισαπούρ** καὶ **χισάρ** ἢ **χιγισάρ** ἀντιστοίχως.

ΠΕΡΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Σύστημα εἶναι ἡ προσωρινὴ ἢ μόνιμη μετάθεση τῆς βάσεως ἐνὸς ἤχου ὀξύτερα ἢ βαρύτερα.

Ὑπάρχουν 4 συστήματα· τὸ **ὀκτάχορδο**, τὸ **πεντάχορδο**, τὸ **τετράχορδο** καὶ τὸ **τρίχορδο**.

Τὸ **ὀκτάχορδο**, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ **διαπασῶν** ἢ **ἐπταφωνία**,

χρησιμοποιεῖ ὁ πλάγιος τοῦ Δ' ἐκ τοῦ **Νη** καὶ ὁ διατονικὸς βαρὺς ἐκ τοῦ **Ζω**, μεταθέτοντας τὶς βάσεις τους ἐπὶ τὰ φωνές.

Τὸ **πεντάχορδο**, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ **τροχός**, ἢ **τετραφωνία**, χρησιμοποιεῖ ὁ Α' καὶ ὁ πλάγιος τοῦ Β', μεταθέτοντας προσωρινὰ τὶς βάσεις τους πέντε φωνές ὀξύτερα,

Τὸ **τετράχορδο**, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ **τριφωνία**, χρησιμοποιεῖ ὁ πλάγιος τοῦ Δ', μεταθέτοντας μόνιμα τὴν βάση του τρεῖς φωνές ὀξύτερα (ἐπὶ τοῦ **Γα**).

Καὶ τὸ **τρίχορδο**, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ **διφωνία**, χρησιμοποιεῖ ὁ Δ', μεταθέτοντας μόνιμα τὴν βάση του δύο φωνές βαρύτερα (ἐπὶ τοῦ **Βου**).

ΠΕΡΙ ΕΛΞΕΩΝ

Ἐλξη εἶναι ἡ ιδιότητα τὴν ὁποίαν ἔχουν ὠρισμένοι φθόγγοι νὰ πλησιάζουν πρὸς τοὺς ἄμεσα ὀξυτέρους ἢ βαρυτέρους των. Ἡ ἔλξη παρουσιάζεται περισσότερο στοὺς διατονικοὺς ἤχους καὶ μάλιστα στοὺς μεσαίους φθόγγους τῶν τετραχόρδων τους. Οἱ ἀκρινοὶ κατὰ κανόνα παραμένουν σταθεροί.

ΠΕΡΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Ἰδιώματα εἶναι οἱ ιδιορρυθμίες, οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται σὲ ἕναν ἤχο. Π.χ. ὁ Β' ἤχος, ὅταν ἡ μελωδία του κατεβαίνει ἀπὸ τὸν **Δι** ὡς τὸν **Πα**, χρησιμοποιεῖ διαστήματα διατονικά. Ὅπως καὶ ὁ πλάγιος τοῦ Β', ὅταν ἡ μελωδία του ἀνεβαίνει ἀπὸ τὸν **Δι** ὡς τὸν **Νη**.

ΠΕΡΙ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ

Ἐπάρχουν δύο εἶδη μαρτυριῶν· ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες σημειώνονται στὴν ἀρχὴ τοῦ μέλους, γιὰ νὰ δηλώσουν τὸν ἤχο καὶ τὴν βάση του (ἀρκτικές) καὶ ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες σημειώνονται κατὰ τὴν διάρκεια καὶ στὸ τέλος, γιὰ νὰ ἐπαληθεύουν τὴν ὀρθότητα τῆς μουσικῆς ἀναγνώσεως (διάμεσες).

Οἱ **ἀρκτικές** ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἕνα εἰδικό (μαρτυρικό) σημάδι, τὸν φθόγγο τῆς βάσεως καί, ὅχι σπάνια, τὴν ἀνάλογη φθορά. (Στοὺς χρωματικοὺς ἤχους ἡ ὑπαρξὴ τῆς φθορᾶς εἶναι ὑποχρεωτική). Οἱ **διά-**

μεσες αποτελούνται από τὸ ἀρκτικό γράμμα τοῦ φθόγγου καὶ ἓνα σημάδι κάτω ἀπὸ αὐτὸ (μαρτυρικό). Οἱ μαρτυρίες αὐτὲς εἶναι κοινὲς στοὺς διατονικοὺς καὶ ἐναρμόνιους ἤχους καὶ διαφορετικὲς στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς χρωματικούς. Στὴν ὀξεῖα διαπασῶν τὰ γράμματα παίρνουν μιὰ ὀξεῖα πάνω δεξιὰ εἰς δὲ τὴν βαρεῖα γράφονται κάτω ἀπὸ τὰ μαρτυρικά σημάδια.

Διατονικὲς }
 Ἐναρμόνιες } $\overset{\sim}{\alpha}$ $\overset{\sim}{\kappa}$ $\overset{\sim}{\lambda}$ $\overset{\sim}{\nu}$ $\overset{\sim}{\rho}$ $\overset{\sim}{\sigma}$ $\overset{\sim}{\tau}$ $\overset{\sim}{\theta}$ $\overset{\sim}{\iota}$ $\overset{\sim}{\kappa}$ $\overset{\sim}{\lambda}$ $\overset{\sim}{\nu}$ $\overset{\sim}{\rho}$...

Χρωματικὲς Πλ. Β' $\overset{\sim}{\alpha}$ $\overset{\sim}{\kappa}$ $\overset{\sim}{\lambda}$ $\overset{\sim}{\nu}$ $\overset{\sim}{\rho}$ $\overset{\sim}{\sigma}$ $\overset{\sim}{\tau}$ $\overset{\sim}{\theta}$...

Χρωματικὲς Β' $\overset{\sim}{\alpha}$ $\overset{\sim}{\kappa}$ $\overset{\sim}{\lambda}$ $\overset{\sim}{\nu}$ $\overset{\sim}{\rho}$ $\overset{\sim}{\sigma}$ $\overset{\sim}{\tau}$ $\overset{\sim}{\theta}$...

ΗΧΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Ἀνήκει στὸ διατονικὸ γένος.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο Πα.

Ἀπήχημα τὸ $\overset{\sim}{\pi}$ $\overset{\sim}{\rho}$ $\overset{\sim}{\sigma}$ $\overset{\sim}{\tau}$

Κλίμακα διατονικὴ κατὰ τὸ διαπασῶν μὲ βάση τὸν φθόγγο Πα.

Πα Βου Γα Δι Κε Ζω Νη Πα

10	8	12	12	10	8	12
$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\rho}$	$\overset{\sim}{\sigma}$	$\overset{\sim}{\tau}$	$\overset{\sim}{\theta}$	$\overset{\sim}{\iota}$	$\overset{\sim}{\kappa}$

Βαρὺ Μείζων Ὀξύ
 τετράχορδο Διαζευκτικός τετράχορδο

ἡ κατὰ τὸν τροχὸ μὲ βασικὸ πεντάχορδο Πα — Κε ἀνεβαίνοντας καὶ Κε — Πα κατεβαίνοντας.

Βαρὺ πεντάχορδο				Βασικὸ πεντάχορδο				Ὀξύ πεντάχορδο			
$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\rho}$	$\overset{\sim}{\sigma}$	$\overset{\sim}{\tau}$	$\overset{\sim}{\pi}$	$\overset{\sim}{\rho}$	$\overset{\sim}{\sigma}$	$\overset{\sim}{\tau}$	$\overset{\sim}{\theta}$	$\overset{\sim}{\iota}$	$\overset{\sim}{\kappa}$	$\overset{\sim}{\lambda}$
10	8	12	12	10	8	12	12	10	8	12	12
κε	βου	γα	δι	κε	βου	γα	δι	κε	βου	γα	δι
πα				πα				πα			

Δεσπόζοντες φθόγγους· στο είρμολογικό, πα, δι, στο στιχη-
ραρικό πα, γα και στο παπαδικό πα, γα, δι, κε.

Καταλήξεις· στο είρμολογικό άτελείς στον δι, έντελείς και τε-
λικές στον πα και στο παπαδικό άτελείς στους γα, δι, κε, έντελείς
και τελικές στον πα. Καμμιά φορά, σπάνια, γίνεται σέ όλα τά μέλη
άτελής κατάληξη στον χαμηλό ζω.

Άρκτική μαρτυρία είναι ή ακόλουθη:

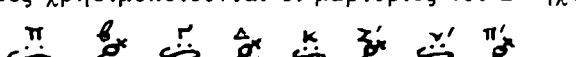
Ήχος Πα

Διάμεσες μαρτυρίες, οί διατονικές κατά τὸ διαπασῶν (διάγραμ-
μα Α΄) ή τὸν τροχὸ (διάγραμμα Β΄).

Φθορές μεταχειρίζεται τὶς διατονικές. Κυρίως ὁμως αὐτὴν ρ
γιὰ τὸν πα καὶ αὐτὴν γιὰ τὸν κε.

Ἐπίσακτα μέλη· τὸ κάθισμα «Τὸν τάφον Σου, Σωτὴρ» καὶ τὰ
προσόμοιά του, τὰ ὁποῖα ψέλνονται σέ Β΄ ἤχο με βάση τὸν φθόγγο
Κε (παραχορδὴ). Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ή ἀρκτική μαρτυρία γράφεται:

Ήχος Κε

ἐνῶ ὡς διάμεσες χρησιμοποιοῦνται οἱ μαρτυρίες τοῦ Β΄ ἤχου κατὰ πα-
ραχορδὴν:

Ἐλξεις· τὸν φθόγγο Ζω με ὕφεση, ὅταν ή μελωδία φθάνη ὡς
αὐτὸν καὶ ξανακατεβαίνει καὶ τὸν φθόγγο γα με δίεση ὅταν κατεβαί-
νη ὡς αὐτὸν καὶ ξανανεβαίνει. Ὅταν ή μελωδία, στο στιχηραρικό μέ-
λος καὶ πρὸ πάντων στο παπαδικό, περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν γα
χωρὶς νὰ ξεπερνᾷ τὸν δι, θέλει τὸν δι με ὕφεση.

ΗΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Ἀνήκει στο χρωματικὸ γένος.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο Δι.

Ἀπήχημα τὸ Δ

Κλίμακα τὴν ἀκόλουθη, ἡ ὁποία σχηματίζεται ἀπὸ τὴν διατονικὴ μὲ μονόγραμμα ὕφεση στοὺς φθόγγους **πα, κε**.

Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη
8	14	9	12	8	14	8	
Βαρὺ			Μείζων			Ὁξὺ	
τετράχορδο			Διαζευκτικός			τετράχορδο	

Δεσπόζοντες φθόγγους: σὲ ὅλα τὰ μέλη **βου, δι, ζω**.

Καταλήξεις: σὲ ὅλα τὰ μέλη ἀτελεῖς στὸν **βου**, ἐντελεῖς καὶ τελικὲς στὸν **δι**.

Σημ. Σὲ ὅσα μέλη (εἰρμολογικὰ καὶ παπαδικὰ) ἀκολουθεῖ τὸν πλάγιο τοῦ Β' ἤχο, ἀκολουθεῖ καὶ τοὺς δεσπόζοντες φθόγγους καὶ τὶς καταλήξεις του.

Ἰδιώματα. Ὄταν ἡ μελωδία κατεβαίνει μόνο ὡς τὸν **πα** καὶ ξανανεβαίνει ὁ **πα** ἐκτελεῖται μὲ μονόγραμμα δίεση, ὁπότε τὸ ἄκουσμα γίνεται καθαρὰ διατονικό, γι' αὐτὸ καὶ τὶς περισσότερες φορές σημειώνεται μὲ τὴν ἀνάλογη διατονικὴ φθορά.

Ὄταν ἡ μελωδία ἀνεβαίνει πάνω ἀπὸ τὸν ὀξὺ **νη** ἐκτελεῖ πρώτα ἓνα μείζονα (διαζευκτικὸ τοῦ ἐπομένου τετραχόρδου) καὶ κατόπιν ἐπαναλαμβάνει τὸ χρωματικὸ τετράχορδο τοῦ Β' ἤχου, ὁπότε μοιάζει μὲ πλάγιο Β'. Ἀνάλογα ἐκτελεῖ ὅταν κατεβαίνει κάτω ἀπὸ τὸν χαμηλὸ **νη**.

Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	
8	14	8	12	8	14	8	12	8	14	8	12	8	14	8		
Ὑποβαρὺ			Μείζων			Βαρὺ			Μείζων			Ὁξὺ			Μείζων	
τετράχορδο			διαζευκτ.			τετράχορδο			διαζευκτ.			τετράχορδο			διαζευκτ.	

Ἀρκτική μαρτυρία εἶναι ἡ ἀκόλουθη Ἦχος Δι

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ ἀκόλουθες δύο πὺ μπαί-

νουν ἐναλλάξ στοὺς φθόγγους **βου, δι, ζω** κ.λ.π., ἡ πρώτη, **πα, γα, κε, νη.** κ.λ.π.. ἡ δεύτερη.

Φθορὲς οἱ ἀκόλουθες δύο ποὺ βασικὰ ἀνήκουν ἡ πρώτη στὴν ἀρχὴ τοῦ τετραχόρδου καὶ ἡ δεύτερη στὸ τέλος. Οἱ ἴδιες φθορὲς μπαίνουν ἐναλλάξ καὶ στοὺς ὑπόλοιπους φθόγγους παίρνοντας συγχρόνως καὶ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ φθόγγου γιὰ νὰ μὴ δημιουργηται ἀμφιβολία.

π.χ. κ.λ.π.

Ἐπείσακτα μέλη. Ὅλα τὰ εἰρμολογικὰ (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ **Θοῦ Κύριε**, τὰ **ἀπολυτίκια, κοντάκια, καθίσματα** καὶ **ἐξαποστειλάρια**), ἐλάχιστα ἀπὸ τὰ σύντομα **στιχηραρικά** (ἀργὴ δοξολογία Ἰακώβου) καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ **παπαδικά**, τὰ ὅποια ψέλνονται σὲ πλάγιο Β' ἤχο, μὲ βάση τὸν φθόγγο **βου** ὡς **πα** στὰ εἰρμολογικὰ καὶ στιχηραρικά καὶ σπανιώτερα τὸν **πα**, καὶ τὸν φθόγγο **πα** στὰ παπαδικά. Στὴν περίπτωσηί αὐτὴ ἡ ἀρκτική μαρτυρία γράφεται

Ἦχος βου ἢ Ἦχος Πα

ἐνῶ ὡς διάμεσες χρησιμοποιοῦνται οἱ μαρτυρίες τοῦ πλαγίου Β' ἤχου κατὰ παραχορδὴν

        ἢ φυσικές.

ΗΧΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Ἀνήκει στὸ **ἐναρμόνιο** γένος.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Γα**.

Ἀπήχημα τὸ

Κλίμακα τὴν ἀκόλουθη, ἡ ὁποία σχηματίζεται ἀπὸ τὴν διατονική μὲ μονόγραμμη ὕφεση στὸν φθόγγο **ζω** καὶ ἀπλὴ δίεση στὸν φθόγγο **βου**.

Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη
12	12	6	12	12	12	6	
ν δ	π q	β κ	γ η	δ θ	κ q	ζ η	ν δ
Βαρύ τετράχορδο			Μείζων διαζευκτικός			Όξύ τετράχορδο	

Δεσπόζοντες φθόγγους· σέ όλα τὰ μέλη **πα, γα, κε.**

Καταλήξεις σέ όλα τὰ μέλη ἀτελείς στὸν **κε**, ἐντελείς στὸν **πα** καὶ τελικὲς στὸν **γα**.

Ἀρκτική μαρτυρία εἶναι ἡ ἀκόλουθη· Ἦχος ἦ Γα.

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ διατονικὲς μὲ μικρὴ διαφορὰ στοὺς φθόγγους **ζω, νη** (βλ. διάγραμμα)

Φθορὰ ἡ ἀκόλουθη ω ἡ ὁποία ὅπου μπῆ (συνήθως στοὺς φθόγγους **Γα, Ζω** καὶ ἄνω **Βου**) ὀρίζει τὸ τέλος τοῦ ἐναρμονίου τετραχόρδου.

ΗΧΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

Ἀνήκει στὸ **διατονικὸ γένος.**

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Βου** γιὰ τὰ εἰρμολογικά. **Πα** γιὰ τὰ στιχηραρικά καὶ **Δι** γιὰ τὰ παπαδικά.

Ἀπήχημα· γιὰ τὰ εἰρμολογικά $\chi \xrightarrow{\mu\epsilon} \eta \xrightarrow{\lambda\epsilon} \gamma\epsilon \xrightarrow{\tau\omicron\varsigma}$
γιὰ τὰ στιχηραρικά $\pi \xrightarrow{\mu\epsilon}$ καὶ γιὰ τὰ παπαδικά $\delta \xrightarrow{\alpha} \gamma \xrightarrow{\alpha} \alpha$
 $\alpha \xrightarrow{\alpha} \alpha \xrightarrow{\alpha}$

Κλίμακα διατονικὴ κατὰ τὸ διαπασῶν μὲ βάση τὸν φθόγγο **Βου**, **Πα** ἢ **Δι**, ἀνάλογα μὲ τὸ μέλος.

Δεσπόζοντες φθόγγους· **βου, δι** στὰ εἰρμολογικά. **πα, βου, δι** στὰ στιχηραρικά καὶ **βου, Δι, Ζω** στὰ παπαδικά.

Καταλήξεις· στὸ εἰρμολογικὸ ἀτελείς στὸν **πα**, ἐντελείς καὶ τελικὲς στὸν **βου**· καὶ στὸ στιχηραρικὸ ἀτελείς στὸν **δι**, ἐντελείς στὸν **πα** καὶ τελικὲς στὸν **βου** καὶ στὸ παπαδικὸ ἀτελείς, εἰς τοὺς **νη, βου, ζω**, ἐντελείς καὶ τελικὲς στὸν **δι**.

Ἀρκτική μαρτυρία· γιὰ τὰ εἰρμολογικά Ἦχος $\delta \rightarrow$ **βου**
γιὰ τὰ στιχηραρικά Ἦχος δ **πα** καὶ γιὰ τὰ παπαδικά Ἦχος δ **Δι**

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ διατονικὲς.

Φθορές επίσης οι διατονικές.

Ἐπέισακτα μέλη α) Τὸ κάθισμα «Κατεπλάγη Ἰωσήφ» καὶ τὰ προσόμοιά του, τὰ ὅποια ψέλλονται σὲ πλάγιο Β' ἤχο (μέλος **νενανῶ** ἢ **παλατινόν**) Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ ἀρκτική μαρτυρία γράφεται.

Ἦχος $\overset{\text{Δ}}{\underset{\text{Δ}}{\text{Δ}}}$ Δι, ἐνῶ ὡς διάμεσες χρησιμοποιεῖ τὶς μαρτυρίες τοῦ πλάγιου Β' β) Τὰ καθίσματα «Ὁ ὑψωθείς» καὶ τὰ προσόμοιά του, «Ταχὺ προκατάλαβε» καὶ τὰ προσόμοιά του καὶ ὅλα τὰ ἀπολυτικά, τὰ ὅποια ψέλλονται σὲ Β' ἤχο. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ ἀρκτική μαρτυρία γρά-

φεται Ἦχος $\overset{\text{Δ}}{\underset{\text{Δ}}{\text{Δ}}}$ Δι ἐνῶ ὡς διάμεσες χρησιμοποιεῖ τὶς μαρτυρίες τοῦ Β'.

Σημ. Ἡ συνήθης τελικὴ κατάληξις στὴν β' περίπτωσι, γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸν καθαυτὸ Β' ἤχο καὶ ἀπὸ τὸν ἐπέισακτο πλάγιο Β', παίρνει τὴν ἀκόλουθι τυπικὴ μορφή:

$\overset{\Delta}{\text{Δ}} \quad \text{Κυ} \quad \text{ρι} \quad \text{ε} \quad \text{δο} \quad \text{ξα} \quad \text{Σοι}$

Ἐλξεις τὸν φθόγγο **ζω** με ὕφεση, ὅταν ἡ μελωδία ἀνεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανακατεβαίνει· τὸν φθόγγο **γα** με δίεση, ὅταν κατεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανανεβαίνει καὶ τὸν φθόγγο **πα** με δίεση ὅταν κατεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανανεβαίνει.

ΗΧΟΣ ΠΛΑΓΙΟΣ ΠΡΩΤΟΥ

Ἀνήκει στὸ **διατονικὸ** γένος.

Βάση ἔχει τῶν φθόγγο **Κε** γιὰ τὰ εἰρμολογικά καὶ **Πα** γιὰ τὰ στιχηραρικά καὶ παπαδικά.

Κλίμακα διατονικὴ κατὰ τὸ **διαπασῶν**, με βάση τὸν φθόγγο **Πα**, ἢ μικτὴ, με τὸ βαρὺ τετράχορδο διατονικὸ καὶ τὸ ὀξὺ ἐναρμόνιο, στὰ στιχηραρικά καὶ τὰ παπαδικά, καὶ κατὰ τὸ **πεντάχορδο**, με βάση τὸν φθόγγο **Κε**, στὰ εἰρμολογικά.

Ἀπήχημα· γιὰ τὰ εἰρμολογικά. $\overset{\text{Π}}{\text{Π}} \quad \text{κε} \quad \text{ε} \quad \text{η} \quad \text{κ} \quad \text{ε} \quad \text{κε}$ καὶ γιὰ τὰ στιχηραρικά καὶ παπαδικά $\overset{\text{Π}}{\text{Π}} \quad \text{ε}$

Δεσπόζοντες φθόγγους· στο **είρμολογικό κε, νη**, στο στιχηρα-
ρικό και παπαδικό **πα, δι, κε**.

Καταλήξεις· στο **είρμολογικό** ἀτελείς στὸν **νη**, ἐντελείς καὶ τε-
λικές στὸν **κε**· στο **στιχηραρικό** ἀτελείς στοὺς **δι, κε**, ἐντελείς στὸν
πα, συνήθεις τελικές στὸν **δι** καὶ ἐντελῶς τελικές στὸν **πα** καὶ στο
παπαδικό ἀτελείς στοὺς **δι, κε** ἐντελείς καὶ τελικές στὸν **πα**.

Ἀρκτική μαρτυρία· γιὰ τὰ **είρμολογικά** Ἦχος $\pi \dot{\alpha} \text{ — } \text{κε}$, γιὰ
τὰ **στιχηραρικά** καὶ **παπαδικά** Ἦχος $\pi \dot{\alpha} \text{ — } \text{πα}$

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ διατονικές.

Φθορές ἐπίσης οἱ διατονικές.

Ἰδιώματα. Πολλές φορές· στο ὀξύ τετράχορδο ὁ φθόγγος **ζω**
παίρνει τὴν ἐναρμόνια φθορά ρ ὁπότε σχηματίζεται κλίμακα μι-
κτῆ.

Ἐλξεις· στο **είρμολογικό**, ποὺ δεσπόζει τὸ ὀξύ τετράχορδο, ὅταν
ἡ μελωδία, στὶς συνήθεις τελικές καταλήξεις, κατεβαίνει μέχρι τὸν
φθόγγο **γα** καὶ ξανανεβαίνει, ἐκτελεῖται μὲ δίεση, ἐνῶ ὁ φθόγγος **ζω**
πάντα φυσικός. Στο **στιχηραρικό** καὶ τὸ **παπαδικό** ἰσχύει ὅ,τι καὶ στὸν
πρῶτον ἦχο.

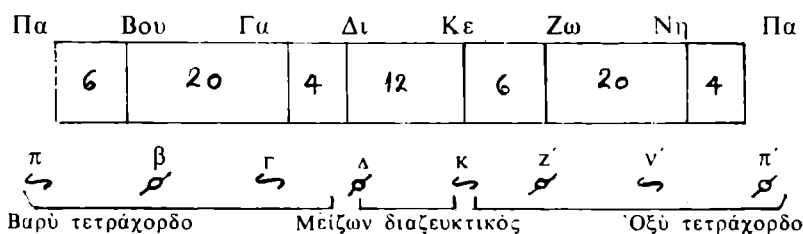
ΗΧΟΣ ΠΛΑΓΙΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΥ

Ἀνήκει στο **χρωματικό** γένος.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **πα**.

Ἀπήχημα τὸ $\pi \text{ — } \mu \epsilon$

Κλίμακα τὴν ἀκόλουθη, ἡ ὁποία σχηματίζεται ἀπὸ τὴν διατονι-
κὴ μὲ μονόγραμμη ὕφεση στοὺς φθόγγους **βου, ζω** καὶ τρίγραμμη δί-
εση στοὺς **γα, νη**.

Δεσπόζοντες φθόγγους· στο είρμολογικό **πα, δι**, στο στιχηρारिकό και παπαδικό **πα, δι, κε**.

Καταλήξεις· στο είρμολογικό άτελείς στόν **δι**, έντελείς και τελικές στόν **πα**· στο στιχηρारिकό άτελείς στόν **δι**, έντελείς στόν **κε**, συνήθεις τελικές στόν **πα** και έντελώς τελικές στόν **δι** και στο παπαδικό άτελείς στόν **δι**, έντελείς στόν **κε**, τελικές στόν **πα** και καμμιά φορά στόν **δι**.

Σημ. Σε όλα τά είρμολογικά μέλη (έκτός από τό «Θοῦ, Κύριε» και τήν Δοξολογία) ψέλνεται μέ τήν φθοράν τοῦ β' ἤχου και áκολουθεῖ τήν κλίμακα, τοὺς δεσπόζοντες φθόγγους και τίς καταλήξεις του, μέ μόνη διαφορά στήν συνήθη τελική κατάληξη, ή όποία, γιά νά διακρίνεται από τόν καθαυτό Β' ἤχο και τόν ἐπέισακτο Δ', παίρνει τήν áκολουθη τυπική μορφή:

Ἀρκτική μαρτυρία εἶναι ή áκολουθη: Ἦχος και στα ἐπέισακτα Ἦχος

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ áκολουθες δύο ποὺ μπαίνουν éναλλάξ στοὺς φθόγγους **πα, γα, κε, νη** κ.λ.π., ή πρώτη, **βου δι, ζω** κ.λ.π., ή δεύτερη.

Φθορές οἱ áκολουθες δύο ποὺ βασικά áνήκουν ή πρώτη στήν áρχή και ή δεύτερη στο τέλος τοῦ τετραχόρδου. Οἱ ἴδιες φθορές μπαίνουν éναλλάξ και στοὺς ὑπόλοιπους φθόγγους, παίρνοντας συγχρόνως και τό áρχικό γράμμα τοῦ φθόγγου γιά νά μή δημιουργηται áμφιβολία.

π.χ. κ.λ.π.

Ἰδιώματα· όταν ή μελωδία στήν κύρια κλίμακα περιστρέφεται ανάμεσα στοὺς φθόγγους **δι — νη** βαδίζει μέ διατονικά διαστήματα.

Όταν áνεβαίνει πάνω από τόν δξὺ **πα** éκτελεῖ πρώτα éνα μείζονα (διαζευκτικό τοῦ éπομένου τετραχόρδου) και κατόπιν éπαναλαμβάνει τό χρωματικό τετράχορδο τοῦ πλαγίου Β'. Ἀνάλογα éκτελεῖ και όταν κατεβαίνει κάτω από τόν χαμηλὸ **πα**.

Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε
6	20	4	12	6	20	4	12	6	20	4	12	6	20	4	
Υποβαρύ τετράχορδο		Μείζων διαζευκτ.		Βαρύ τετράχορδο		Μείζων διαζευκτ.		Όξυ τετράχορ.		Μείζων διαζευκτ.		Υπεροξύ τετράχορδο			

Ἦχος Βαρύς.

Ἀνήκει στὸ **ἐναρμόνιο** γένος. Ἔχει ὅμως καὶ μέλη **διατονικά**.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Γα** γιὰ τὰ ἐναρμόνια (εἰρμολογικά καὶ στιχηραρικά) καὶ τὸν **Ζω** γιὰ τὰ διατονικά (κυρίως παπαδικά). Σὲ μερικά ἐναρμόνια ἔχει βάση τὸν ἐναρμόνιο χαμηλὸ **Ζω**.

Ἀπήχημα γιὰ τὰ ἐναρμόνια $\tilde{\eta}$ $\leftarrow \tilde{\eta}$ $\tilde{\alpha}$ $\leftarrow \tilde{\alpha}$ γιὰ τὰ διατονικά $\tilde{\eta}$ $\leftarrow \tilde{\eta}$ $\tilde{\epsilon}$ $\leftarrow \tilde{\epsilon}$

Κλίμακα· στὰ μέλη ποὺ ἔχουν βάση τὸν φθόγγο **γα**, τὴν ἴδια μὲ τὸν τρίτον ἦχο, καθὼς καὶ στὰ μέλη ποὺ ἔχουν ὡς βάση τὸν ἐναρμόνιο φθόγγο **ζω** (μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι σ' αὐτὰ ἀρχίζει κατὰ ἓνα πεντάχορδο χαμηλότερα). Στὰ μέλη ποὺ ἔχουν βάση τὸν φθόγγο **ζω** διατονική μὲ τὰ ἀνάλογα διαστήματα καὶ χωρὶς τετραχορδικὴ διαίρεση.

Ζω	Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω
8	12	10	8	12	12	10	
ζ	η	π	β	γ	δ	κ	ζ'

Δεσπόζοντες φθόγγους· στὰ ἐκ τοῦ **γα** μέλη **γα**, **δι**, **ζω**, στὰ ἐκ τοῦ **ζω**, **ζω**, **πα**, **δι**.

Καταλήξεις· στὰ ἐκ τοῦ **γα** ἀτελεῖς στὸν **δι**, ἐντελεῖς στὸν **πα** καὶ τελικὲς στὸν **γα**. Στὰ ἐκ τοῦ **ζω** ἀτελεῖς στοὺς **πα**, **δι**, ἐντελεῖς καὶ τελικὲς στὸν **ζω**.

Ἀρκτική μαρτυρία.

Στὰ ἐκ τοῦ **γα** Ἦχος $\tilde{\gamma}$ **Γα**

στὰ ἐκ τοῦ **ζω** Ἦχος $\tilde{\zeta}$ **ζω**

στὰ ἐκ τοῦ ἐναρμονίου **ζω** Ἦχος $\tilde{\eta}$ **Ζω** ἢ $\tilde{\eta}$ $\tilde{\alpha}$ **Ζω**

Διάμεσες μαρτυρίες οί διατονικές.

Φθορές· στά ἐκ τοῦ γα ρ για τοὺς φθόγγους γα, ζω, καὶ ἄνω βου καὶ στά ἐκ τοῦ ζω διατονικά ξ για τὸν φθόγγο ζω.

Ἐλξεις· Στά ἐκ τοῦ ζω διατονικά οί φθόγγοι γα, κε παίρνουν δίεση ἀνεβαίνοντας καὶ ὁ φθόγγος βου ὕφεση ὅταν ἡ μελωδία φθάνη ὡς αὐτὸν καὶ ξανακατεβαίνει.

Ἦχος πλάγιος τετάρτου

Ἀνήκει στό **διατονικὸ** γένος.

Βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Νη**. Σὲ μερικὰ εἰρμολογικά (ἀπολυτικά, κοντάκια, καθίσματα καὶ πρὸ πάντων εἰρμούς) καὶ ἐλάχιστα στιχηρὰ (Θεὸς Κύριος τοῦ Ἀκαθίστου, Ἀλληλούϊα, Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος, Ὅτε οἱ ἐνδοξοὶ μαθηταὶ τῆς Μ. Ἑβδομάδος) βάση ἔχει τὸν φθόγγο **Γα** (βλ. σύστημα).

Ἀπήχημα τὸ $\overset{\gamma}{\delta\eta}$ $\overset{\zeta}{\mu\epsilon}$

Κλίμακα διατονικὴ κατὰ τὸ **διαπασῶν** μὲ βάση τὸν φθόγγο Νη,

Νη	Πα	Βου	Γα	Δι	Κε	Ζω	Νη
12	10	8	12	12	10	8	
$\overset{\gamma}{\delta\eta}$	$\overset{\pi}{\eta}$	$\overset{\beta}{\chi}$	$\overset{\gamma}{\mu}$	$\overset{\Delta}{\delta\eta}$	$\overset{\kappa}{\eta}$	$\overset{\zeta'}{\chi}$	$\overset{\nu'}{\mu}$
Βαρὺ τετράχορδο			Μειζων διαζευκτ.		Ὁξύ τετράχορδο		

ἢ κατὰ **τριφωνίαν** μὲ βασικὸ τετράχορδο **νη—γα** ἀνεβαίνοντας καὶ **γα—νη** κατεβαίνοντας

Βαρὺ τετράχορδο			Βασικὸ τετράχορδο			Ὁξύ τετράχορδο		
$\overset{\gamma}{\delta\eta}$	$\overset{\pi}{\eta}$	$\overset{\beta}{\chi}$	$\overset{\gamma}{\delta\eta}$	$\overset{\Delta}{\eta}$	$\overset{\kappa}{\chi}$	$\overset{\zeta'}{\delta\eta}$	$\overset{\nu'}{\eta}$	$\overset{\pi'}{\chi}$
12	10	8	12	10	8	12	10	8
Γα	πα	βου	Γα	πα	βου	Γα	πα	βου
Νη			Νη			Νη		Νη

Δεσπόζοντες φθόγγους· σὲ ὅλα τὰ μέλη νη, βου, δι· στά κατὰ τριφωνίαν γα, δι, ζω.

Καταλήξεις· σὲ ὅλα τὰ μέλη ἀτελεῖς στοὺς βου, δι, ἐντελεῖς

καὶ τελικὲς στὸν νη. (Καμμιά φορά, σπάνια, στὰ εἰρμολογικὰ μέλη, ἡ τελικὴ κατάληξη γίνεται στὸν βου). Στὰ κατὰ τριφωνίαν ἀτελεῖς στὸν δι ἐντελεῖς καὶ τελικὲς στὸν γα.

Ἀρκτική μαρτυρία .

γιὰ τὰ ἐκ τοῦ νη Ἦχος $\overset{\lambda}{\pi} \overset{\delta}{\delta}$ Νη

γιὰ τὰ κατὰ τριφωνίαν Ἦχος $\overset{\lambda}{\pi} \overset{\delta}{\delta}$ Νη $\lambda \delta$

Διάμεσες μαρτυρίες οἱ διατονικὲς, κατὰ τὸ διαπασῶν σύστημα (διάγραμμα Α΄) ἢ τὸ κατὰ τριφωνίαν (διάγραμμα Β΄).

Φθορὲς οἱ διατονικὲς.

Ἑλξεις· τὸν φθόγγο ζω με ὕφεση, ὅταν ἡ μελωδία ἀνεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανακατεβαίνει καὶ τὸν φθόγγο γα με δίεση, ὅταν κατεβαίνει ὡς αὐτὸν καὶ ξανανεβαίνει.

Ο Ρ Θ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Τὴν ὀρθογραφία τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς ρυθμίζει, κυρίως, ὁ γραμματικὸς τόνος, ὁ ὁποῖος ἀντικαθίσταται ἀπὸ τόνον μουσικόν.

Ἔχουμε τέσσερις χαρακτηρὲς μουσικοῦ τόνου· δύο κυρίους καὶ δύο καταχρηστικούς. Κύριοι εἶναι ἡ βαρεῖα \backslash καὶ τὸ ψηφιστὸν \smile καταχρηστικοὶ ἡ πεταστὴ \hookleftarrow καὶ τὸ ὀλίγον —

Μὲ αὐτοὺς τοὺς τέσσερις χαρακτηρὲς τόνου σχηματίζονται οἱ τέσσερις βασικοὶ κανόνες τῆς ὀρθογραφίας.

Κ α ν ὠ ν Α΄ (Βαρεῖα)

Ἡ βαρεῖα μπαίνει μπροστὰ ἀπὸ ἕναν ὁποιονδήποτε χαρακτηρὰ ποσότητος (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κεντήματα), ὅταν μετὰ αὐτὸν ἀκολουθῇ κατιῶν χαρακτηρᾶς μετὰ τὴν ἴδια συλλαβὴ ἰσόχρονος (παρ. 1 α-β) ἢ ἑτερόχρονος (παρ. 2 α-β). Στὴν πρώτη περίπτωση (ἰσόχρονη) ὁ κάθε χαρακτηρᾶς ἀξίζει μία χρονικὴ μονάδα ἢ μισή (περίπτωση γοργοῦ)· στὴν δευτέρη (ἑτερόχρονη) ὁ πρῶτος μία ἢ μισή καὶ ὁ δεῦτερος μεγαλύτερη (ποτὲ τὸ ἀντίθετο).

1α. Παράδειγμα μετὰ ἰσόχρονη κατάβαση, στὴν ὁποία κάθε χαρακτηρᾶς ἀξίζει μία χρονικὴ μονάδα·

π³ 9 ο τι αυ τος ε στι ιν ο θε ος η μων

(Ἀναστασιματάριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, ἔκδοσις 5',
σελ. 396, Κων)πολις 1863). *

1β. Παράδειγμα μεῖς ισόχρονη κατάβαση, στὴν ὁποία κάθε χαρα-
κτηῖρας ἀξίζει μισή χρονικὴ μονάδα (περίπτωση γοργοῦ):

π³ 9 τας ε σπε ρι νας η μω ων ε ε ευ χας π³ 9
(ἐνθ. ἀν. σελ. 5)

2α. Παράδειγμα μεῖς ἐτερόχρονη κατάβαση, στὴν ὁποίαν ὁ πρῶ-
τος χαρακτηῖρας ἀξίζει μία χρονικὴ μονάδα καὶ ὁ δεῦτερος δύο:

π³ 9 υ περ μα χον ε χο ο με εν π³ 9
(ἐνθ. ἀν. σελ. 9)

2β. Παράδειγμα μεῖς ἐτερόχρονη κατάβαση, στὴν ὁποίαν ὁ πρῶτος
χαρακτηῖρας ἀξίζει μισή χρονικὴ μονάδα καὶ ὁ δεῦτερος μιὰμιση:

π³ 9 πα ρα σχου ου και αι η η μι ιν π³ 9
(ἐνθ. ἀν. σελ. 391)

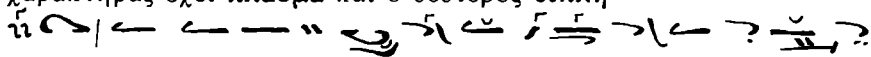
Σημείωση 1. Ὅταν οἱ δύο χαρακτηῖρες ἔχουν **κλάσμα**
(περίπτωση ισόχρονη) 1 ἢ ὁ πρῶτος **κλάσμα** καὶ ὁ δεῦτερος **διπλῇ** ἢ
τριπλῇ (περίπτωση ἐτερόχρονη) 2 δὲν μπαίνει **βαρεῖα** ἀλλὰ **όμαλόν**

1) Παράδειγμα μεῖς περίπτωση ισόχρονη, στὴν ὁποία καὶ οἱ δύο
χαρακτηῖρες φέρουν **κλάσμα**:

π³ 9 οι οι οι οīs και αι συ υν δι π³ 9
(ἐνθ. ἀν. σελ. 43)

* Τὰ παραδείγματα ὅλα σχεδὸν ἀπὸ τὸ Ἀναστασιματάριον Ἰωάννου
Πρωτοψάλτου, πού εἶναι τὸ ποιοῦ γνῶριμο βιβλίον ἀκόμα καὶ στὸν ἀρχαῖο μαθη-
τή, καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν Α' ἤχο (ἀργὸ καὶ σύντομο), πού εἶναι ὁ ποιοῦ οἰκείος.

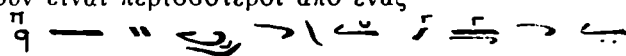
2) Παράδειγμα με περίπτωση έτερόχρονη, στην οποίαν ό πρώτος χαρακτηήρας έχει κλάσμα και ό δεύτερος διπλή·

 ως παν το δυ υ υ υ να α α α μο ο ο ος

 (ένθ' άν. σελ. 9)

Σημείωση 2. Ή βαρεΐα μπαίνει και στην ακόλουθη τυπική μορφή καταλήξεως, στην οποίαν οί κατιόντες χαρακτηήρες, πού την ακολουθοϋν είναι περισσότεροι από ένας·

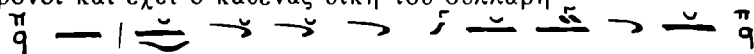
 Κυ υ υ υ ρι ι ι ι ε

 (ένθ' άν. σελ. 1)

Κ α ν ώ ν Β' (Ψηφιστόν)

Τό ψηφιστόν μπαίνει σέ έναν όποιονδήποτε χαρακτηήρα ποσό- τητος (έκτός από την ύπορροήν), όταν ακολουθοϋν πολλοί κατιόντες χαρακτηήρες, ισόχρονοι ως πρὸς αὐτόν ὅλοι, (παρ. 1 α-β) ἢ τοῦλάχιστον ό πρώτος, (παρ. 2 α-β) ἄσχετα ἂν ἔχουν τήν ἴδια ἢ διαφορετική συλλαβή.

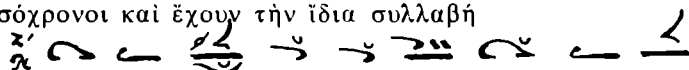
1α. Παράδειγμα στο όποϊον οί κατιόντες χαρακτηήρες είναι ὅλοι ισόχρονοι και έχει ό καθένας δική του συλλαβή·

 Κυ κλω σα τε λα α οι Σι ι ων

 (ένθ' άν. σελ. 5)

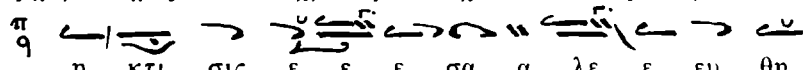
1β. Παράδειγμα στο όποϊον οί κατιόντες χαρακτηήρες είναι ὅλοι ισόχρονοι και ἔχουν τήν ἴδια συλλαβή

 α πο θω ω ω ω με θα α

(Έγκόλπιον Δ. Ίωάννου Πρωτοψάλτου, έκδ. β', τόμ. Γ', σελ. 57. Κων)πολις 1894).

2α. Παράδειγμα στο όποϊον μόνον ό πρώτος από τούς κατιόν- τες χαρακτηήρες είναι ισόχρονος και έχει ό καθένας δική του συλλαβή·

 η κτι σις ε ε ε σα α λε ε ευ θη

 (Άναστασιματάριον σελ. 40)

2β. Παράδειγμα στο όποιον μόνο ο πρώτος από τούς κατιόντες χαρακτηρες είναι ισόχρονος και φέρουν οι δύο πρώτοι την ίδια συλλαβή:

πρ
 το σω τη η ρι ο ον πα α α θος
 (ἐνθ' ἀν. σελ. 39)

Σημείωση 1. Τὸ ψηφιστὸν μπαίνει καὶ στὴν ἀκόλουθη τυπικὴ μορφή καταλήξεως, στὴν ὁποία τὸ ἀκολουθοῦν πολλοὶ ἐτερόχρονοι χαρακτῆρες.)

εἰ σα α κου σο ον μου Κυ υ ρι ι ε ε
 (ἐνθ' ἀν. σελ. 146)

Σημείωση 2. Οἱ κατιόντες χαρακτηῖρες (ἀπόστροφος, ἐλαφρὸν κλπ.), ὅταν πρόκειται νὰ πάρουν ψηφιστὸν θέλουν ἀνάμεσα τὸ ὀλίγον·

Και προ σκυ νη η η σα α αν τες α αυ τον
(ἐνθ' ἀν. σελ. 43)

Κ α ν ὶ ν Γ' (Πεταστή)

Ἡ πεταστή μπαίνει εἴτε μόνη της, εἴτε κάτω ἀπὸ ἕναν ὅποιονδήποτε χαρακτηῖρα ποσότητος (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ **κεντήματα**), ὅταν ἀκολουθῇ ἕνας κατιῶν χαρακτηρ ἰσόχρονος καὶ μὲ διαφορετικὴ συλλαβὴ (παρ. 1) ἢ ὅταν ἀκολουθῇ ἕνας ἢ πολλοὶ κατιόντες ἐτερόχρονοι μὲ τὴν ἴδια ἢ διαφορετικὴ συλλαβὴ (παρ. 2, 3)

1. Παράδειγμα με ένα κατιόντα χαρακτήρα ισόχρονο και με διαφορετική συλλαβή

π_9

2. Παράδειγμα με ένα κατιόντα χαρακτηρισμό έτερόχρονο και με διαφορετική συλλαβή:

π 9 |
 ως α γα θος και φι (ἐνθ' ἀν. σελ. 7)

3. Παράδειγμα με πολλοὺς κατιόντες χαρακτηῆρες ἐτερόχρονους καὶ με διαφορετικὴ συλλαβή·

π 9 |
 προ σδε ξαι α γι ι ε (ἐνθ' ἀν. σελ. 5)

(Κ α ν ὦ ν Δ' (Ὀλίγον)

Τὸ ὀλίγον μπαίνει ὡς χαρακτηῆρας τόνου ὅταν ἀκολουθῇ ἰσότητα.

 ε ρι ρι ρι ρε ε ρι ρεμ

(Κρηπὶς Θ. Φωκαέως σελ. 76, Ἀθήναι, 1893)

Συμπληρωματικοὶ κανόνες

Ἀπὸ τοὺς ἄλλους χαρακτηῆρες·

Τὸ **κλάσμα** μπαίνει σὲ ὅλους τοὺς χαρακτηῆρες ποσότητος ἐκτὸς ἀπὸ τὰ **κεντήματα** καὶ τὴν **ὑπορροή**.

Ἡ **ἀπλῇ** μόνη της μόνο στὴν **ἀπόστροφο** καὶ τὴν **ὑπορροή**, με **ἀντικένωμα** σὲ ὅλους ἐκτὸς ἀπὸ τὰ **κεντήματα**.

Ἡ **διπλῇ**, **τριπλῇ**, κλπ. σὲ ὅλους ἐκτὸς ἀπὸ τὴν **πεταστή** καὶ τὰ **κεντήματα**. Τὸ **γοργό**, **δίγοργο**, κλπ. σὲ ὅλους ἐκτὸς ἀπὸ τὴν **πεταστή**.

Οἱ **φθορὲς** καὶ οἱ **χρόες** σὲ ὅλους, ἀπὸ πάνω ἢ ἀπὸ κάτω κατὰ τὴν περίστασι.

Τὰ σημεῖα **ἀλλοιώσεως** (διέσεις, ὑφέσεις) σὲ ὅλους ἐκτὸς ἀπὸ τὸ **ἶσον**.